



Correction and Re-reading of the Incomplete Anecdote in the Text of *Nuzhat al-'Uqul fi Lata'if al-Fusul*

Amin Yaghoubi (Marif)¹

Abstract

The text *Nuzhat al-'Uqul fi Lata'if al-Fusul* is among the technical texts of which only a single manuscript remains. This text is by an author named Abu Taher Mohammad ibn Mohammad Yahya al-Aufi and can be approximately dated to around the 7th century AH (13th century CE). Its only extant manuscript is preserved in the Ayatollah Mar'ashi Library under number 9084. In the critical edition of *Nuzhat al-'Uqul fi Lata'if al-Fusul* prepared by Iraj Afshar and Javad Bashari, an anecdote in the thirty-ninth chapter of the book is mentioned in an incomplete and jumbled manner; its beginning and end are missing, and some sentences are also omitted in the middle. Examination of the original manuscript reveals that the primary text is entirely coherent, and the existing problems are solely due to errors in the editing and publication process. By providing bibliographical evidence, including an image of the relevant page and a precise textual collation, this article presents a complete correction of this anecdote and resolves the contradictions found in the printed edition.

Keywords: *Nuzhat al-'Uqul fi Lata'if al-Fusul*, Incomplete Correction, Anecdote, Iraj Afshar, Javad Bashari.

Received: 11 May 2025 :: Revised: 01 June 2025
Accepted: 03 September 2025 :: Published Online: 17 November 2025

1. PhD graduate in Farsi literature, Lorestan University, Khorramabad, Iran.

E-mail: Amin.yaghubi1984@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-4630-6366>

How to cite this article:

Yaghoubi (Marif), A. (2025). Correction and Re-reading of the Incomplete Anecdote in the Text of *Nuzhat al-'Uqul fi Lata'if al-Fusul*. *New Literary Studies*, 58(2), 113-139.
<https://doi.org/10.22067/jls.2025.89400.1615>



Extended Abstract

1. Introduction

Abu Taher Mohammad ibn Mohammad Yahya al-Aufi compiled a work consisting of an introduction and forty chapters, each dedicated to a distinct moral and mystical theme. He adorned the commencement of each chapter with verses from the Holy Quran and traditions from the Prophet Muhammad (PBUH), titling this composition "*Nuzhat al-'Uqul fi Lata'if al-Fusul*". (see: al-Aufi, 1390 SH: 3). Each chapter of the text addresses a topic in Islamic ethics and mysticism (Irfan), followed by one or more anecdotes appropriate to that topic. Within these anecdotes, there are verses from poets (mostly dating back to before the 7th century AH/13th century CE) which are cited anonymously. This book is not dedicated to any specific patron. Its author states in the introduction: "Although some holders of worldly positions wanted the introduction of this book to be adorned with their name, since the overall purpose was the pleasure of God and the treasures of His grace are infinite, I did not name this collection after any created being." (al-Aufi, 1390 SH: 3-4).

As mentioned, only one manuscript of *Nuzhat al-'Uqul* is known to exist. References to this manuscript, held in the Ayatollah Mar'ashi Najafi Library, can be found in *Fihristgan-e Nuskhaha-ye Khatti-ye Iran* (see: Derayati, 1390 SH: 33/307), *Fihristvara-ye Dastneveshtha-ye Iran* (see: Derayati, 1389 SH: 10/652), and *Fihristvara-ye Ketabha-ye Farsi* (see: Monzavi, 1381 SH: 6/658-659). In the library's catalog, this book has been listed under the author name "al-Oumi", which is a result of an obscuring stain over the author's name in the manuscript. This damage has also led to the author being recorded as "Oumi" in the Fanakha and Dena databases and as "al-Oumi" in *Fihristvara-ye Ketabha-ye Farsi*.

2. Research Method

This research has been conducted using a descriptive-analytical method, relying on library studies. Accordingly, the correction and re-reading of the incomplete anecdote in the text were carried out by comparing the printed text of the book *Nuzhat al-'Uqul fi Lata'if al-Fusul* with its manuscript.

3. Findings

The present study, through the examination and collation of the manuscript and the printed text of *Nuzhat al-'Uqul fi Lata'if al-Fusul*, found that the errors in the printed text were not due to the illegibility of the manuscript but resulted from oversights during the editing and publication process. The anecdote in question is mentioned in

its entirety and legibly on folios (See: Manuscript number 9084: 159- 160), and its correct edition is presented in this brief research.

4. Discussion and Conclusion

"*Nuzhat al-'Uqul fi Lata'if al-Fusul*" is considered a technical text of which only a single (unique) manuscript remains. This work was authored by Abu Tahir Muhammad bin Muhammad Yahya al-'Aufi, and its composition can be approximately attributed to the 7th century AH. The sole surviving manuscript of this book, numbered 9084, is preserved in the Ayatollah Mar'ashi Library.

Chapter Thirty-Nine of this work, under the title "Fi al-Riya" (On Hypocrisy) contains two short Anecdotes. In the existing edition of the text, the first Anecdote is presented completely and free of any defects; however, the second Anecdote suffers from several deficiencies: firstly, it lacks an introductory section and begins with an incomplete sentence; secondly, in the middle of the Anecdote, we encounter fragmented and disconnected sentences.

Examination of the manuscript confirms that the original text was entirely coherent, and the aforementioned problems stem solely from errors in the editing and publication process. The present article, by providing codicological evidence (including an image of the relevant page and a precise textual comparison), offers a comprehensive correction of this Anecdote and has rectified the defects of the printed edition. The present study addresses the reading and correction of the aforementioned Anecdote in the cited manuscript, which has suffered significant textual damage in the printed version of the work. This Anecdote, which appears under Chapter Thirty-Nine in the critique of hypocrisy, has been analyzed relying solely on its unique manuscript. Investigations conducted in this research indicate that the deficiencies of the printed text are not due to the illegibility of the manuscript, but are the result of oversights during the editing and publication process. The present study, in addition to providing an image of the relevant folios of the manuscript, reconstructs the original and corrected version of this Anecdote.



تصحیح و بازخوانی حکایت ناقص متن نزهة العقول فی لطایف الفصول

امین یعقوبی (ماریف)^۱

چکیده

متن نزهة العقول فی لطایف الفصول از جمله متون فنی به شمار می‌رود که تنها یک نسخه از آن باقی مانده است. این متن از نویسنده‌ای به نام ابوطاهر محمدبن محمد یحیی العوفی است که به صورت تقریبی می‌توان آن را متعلق به حدود سده هفتم هجری دانست. تنها نسخه آن در کتابخانه آیت الله مرعشی به شماره ۹۰۸۴ محفوظ است. در تصحیحی که ایرج افشار و جواد بشری بر متن نزهة العقول فی لطایف الفصول داشته‌اند، حکایتی در فصل سی و نهم کتاب به طور ناقص و درهم آمیخته ذکر شده است؛ آغاز و پایان حکایت نیامده و در میانه آن هم جملاتی افتاده است. بررسی نسخه خطی نشان می‌دهد که متن اصلی از انسجام کامل برخوردار بوده و مشکلات موجود صرفاً ناشی از خطاهای تصحیح و انتشار است. این مقاله با ارائه شواهد نسخه‌شناختی از جمله تصویر صفحه مربوطه و مقابله دقیق متنی، تصحیح کاملی از این حکایت ارائه داده و نقص‌های نسخه چاپی را مرتفع ساخته است.

واژه‌های کلیدی: نزهة العقول فی لطایف الفصول، تصحیح ناقص، حکایت، ایرج افشار، جواد بشری.

ارسال: ۱۴۰۴/۰۲/۲۱
بازنگری: ۱۴۰۴/۰۳/۱۲
پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۲
انتشار بر خط: ۱۴۰۴/۰۸/۲۶

نشریه علمی جستارهای نوین ادبی، شماره ۲۲۹، تابستان ۱۴۰۴، صص ۱۴۱-۱۵۱
مقاله پژوهشی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران.

E-mail: Amin.yaghubi1984@gmail.com

<http://orcid.org/0000000346306366>

ارجاع به این مقاله:

یعقوبی، ا. (۱۴۰۴). تصحیح و بازخوانی حکایت ناقص متن نزهة العقول فی لطایف الفصول. جستارهای نوین ادبی، ۲(۵۸)،

<https://doi.org/10.22067/jls.2025.89400.1615>

۱۴۱-۱۵۱.

۱. مقدمه

ابوطاهر محمدبن محمد یحیی العوفی متنی مشتمل بر دیباچه و «چهل فصل در چهل معنی برداخت و صدر هریک را آیات کتاب کریم و خیری از اخبار مهتر رحیم مشحون گردانید و این نسخه را نزهة العقول فی لطایف الفصول نام کرد». (العوفی، ۱۳۹۰، ص. ۳). در هرکدام از فصل‌های متن عنوانی در اخلاق و عرفان اسلامی آمده و متعاقب آن حکایت یا حکایاتی متناسب با آن عنوان ذکر شده است. در میانه حکایات از شاعرانی که عموماً به پیش از سده هفتم بازمی‌گردند، اشعاری بدون نام شاعران وجود دارد. این کتاب به کسی تقدیم نشده است. صاحب آن در دیباچه متن می‌گوید: «اگرچه [بعضی] از اصحاب مناصب دنیاوی می‌خواستند که دیباچه این کتاب به اسم ایشان موشح باشد ولیکن چون غرض کلی رضای الهی بود و خزاین فضل او نامتناهی، این مجموع را به اسم هیچ مخلوق نکردم». (العوفی، ۱۳۹۰، صص. ۳ و ۴). چنان‌که گفته شد از متن نزهة العقول تنها یک نسخه موجود است و در فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (درایتی، ۱۳۹۰، صص. ۳۰۷/۳۳)، فهرستواره دستنوشته‌های ایران (درایتی، ۱۳۸۹، صص. ۶۵۲/۱۰) و فهرستواره کتاب‌های فارسی (منزوی، ۱۳۸۱، صص. ۶/۶۵۸ و ۶۵۹) به این نسخه موجود در کتابخانه آیت‌الله مرعشی اشاره شده است. این کتاب در کتابخانه آیت‌الله مرعشی تحت عنوان «العمومی» فهرست‌نگاری شده که این امر ناشی از وجود لکه ممانعت‌کننده بر روی نام مؤلف در نسخه خطی است. همین آسیب‌دیدگی موجب شده در پایگاه‌های فنخا و دنا، نویسنده با نام «عمومی» و در فهرستواره کتاب‌های فارسی به صورت «العمومی» ثبت گردد.

۲. پیشینه پژوهش

پس از چاپ و انتشار کتاب نزهة العقول فی لطایف الفصول، علی صفری آق‌قلعه در نشریه گزارش میراث، در نوشتاری کوتاه به تشابهات متن نزهة العقول با جوامع الحکایات پرداخته است. علی صفری، با یکی دانستن صاحب نزهة العقول و جوامع الحکایات به ضرورت تصحیح مجدد این اثر اشاره کرده است. (صفری آق‌قلعه، ۱۳۹۰، صص. ۱۳ و ۱۴). همچنین دو مقاله در زمینه سبک‌شناسی و آسیب‌های تصحیحی این متن منتشر شده است. یکی با عنوان آسیب‌شناسی تصحیح نزهة العقول فی لطایف الفصول ابوطاهر محمدبن محمد یحیی عوفی، که در آن، به بررسی آسیب‌های تصحیح پیشین پرداخته شده است. (یعقوبی و همکاران، ۱۴۰۰، صص. ۴۷-۳۳). دیگر: سبک‌شناسی نزهة العقول فی لطایف الفصول و تردید در انتساب آن به صاحب جوامع الحکایات و لوامع الروایات. در این مقاله به

بررسی خصیصه‌های سبکی متن پرداخته شده است. نیز در بخشی جداگانه در انتساب آن به صاحب جوامع‌الحکایات تردید ایجاد شده است. (یعقوبی و همکاران، ۱۴۰۲، صص. ۳۴۶-۳۱۵).

۳. بحث و بررسی

فصل سی و نهم نزهة العقول فی لطایف الفصول با عنوان «فی الرّیا» شامل دو حکایت کوتاه است. در تصحیح موجود، حکایت نخست به صورت کامل و بدون نقص ارائه شده، اما حکایت دوم با کاستی‌های متعددی روبروست؛ اولاً این حکایت فاقد بخش آغازین است و با جمله‌ای ناقص شروع می‌شود. ثانیاً در میانه روایت نیز جملاتی ناتمام و بریده بریده آمده‌اند.

در اینجا حکایت به همان شکلی که در تصحیح ایرج افشار آمده، ذکر می‌شود: «[!] را تصمیم داده بود و نقش و اسب طلب را [!] فرس صدق را فرزین ساخت، تا باشد که پیاده نهادش چو به سر خانه رسد، فرزین شود. از [!] به دست آورد. دست در حلقه زد و خود را در حلقه بندگان خاص آورد. [!] شتر بادیه کوفته و [!] غلامی داشت بنده اما عظیم آزاد مرد. اشارتی کرد که ای غلام ما از بازار طعامی آر. غلام گفت نقدی مهیا نیست، به هر سرایی که روم بی درم از درم برون کنند. خواجه گفت بر سر بازار بایست و بگویی ما مردمان حاجییم و از حج اسلام بازگشته‌ایم. زاد ما به آخر رسیده است. ما را به نانی حاجت است. هر چه بدهندت بیار. غلام رفت و آنچه از خواجه تعلیم گرفته بود گفت و نان آورد. [!] خشک مزاج نان بی همراه ادام مسالک حلق را وادی مسالک قطع نمی‌کرد. غلام را گفت برو ما را نان خورش آر. غلام گفت به کدام نقد؟ خواجه گفت از نقدی [۱۶۰ الف] که نان آوردی. [!] نان خورش را وجهی دیگر باید. [!] بند زبانیه در نمایی. الهی همه را از خواب غفلت بیدار گردانی، وسلم تسلیماً کثیراً». (عوفی، ۱۳۹۰، صص. ۲۵۵ و ۲۵۴).

متن حکایت در تصحیح ایرج افشار درست به همین شکل آمده است. در جاهایی که میان قلاب آمده، متن ناقص و جملاتی حذف شده است. متن آغاز و پایان مشخصی ندارد. تصویر دو صفحه مرتبط با حکایت در ذیل مطلب می‌آید:

حکایت

را تصمیم داده بود و نقش «و اسب طلب را
فرزین ساخت، تا باشد که پیاده نهادش چو به سرخانه رسد فرزین شود.
از به دست آورد. دست در حلقه زد و خود را در حلقه بندگان خاص آورد.
شتر بادیه کوفته و . غلامی داشت بنده، اما عظیم آزادمرد. اشارتی کرد که

تصویر شماره ۱: آغاز حکایت، صفحه ۲۵۴

ای غلام ما را از بازار طعامی آر.
غلام گفت نقدی مهیا نیست، به هرسرانی که روم بی درم از درم برون کنند.
خواجه گفت برسر بازار بایست و بگویی که ما مردمان حاجیشیم و از حج اسلام
بازگشته ایم. زاد ما به آخر رسیده است. ما را به نانی حاجت است. هرچه بدهندت
پیار.
غلام رفت و آنچه از خواجه تعلیم گرفته بود گفت و نان آورد.
خشک مزاج، نان بی همراه ادام مسالک خلق را وادی مسالک قطع نمی کرد.
غلام را گفت برو ما را نان خورش آر.
غلام گفت به کدام نقد. **رتال جامع علوم انسانی**
خواجه گفت از نقدی [۱۶۰ الف] که نان آوردی.
نان خورش را وجهی دیگر باید.
بند زبانی در تمنای. الهی همه را از خواب غفلت بیدار گردانی، و سلم تسلیم
کشیرا.

تصویر شماره ۲: پایان حکایت، صفحه ۲۵۵

۱-۳. تصحیح حکایت

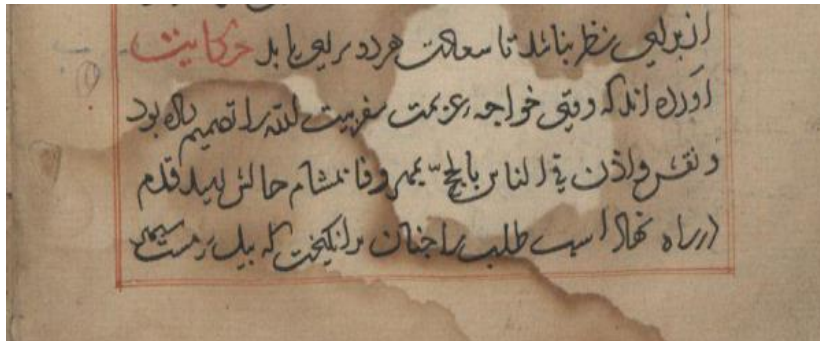
در این بخش، حکایت مور نظر بر اساس نسخه خطی نزهةالعقول فی لطایف الفصول، تصحیح و ذکر می‌شود. حکایت به این شرح است:

«حکایت آورده‌اند که وقتی خواجه‌ای عزیمت سفر بیت الله را تصمیم داده بود و نقش و آذُن فی النَّاسِ بِالْحَجِّ^۱، به مهر وفا به مشام حالش رسید. قدم در راه نهاد. اسب طلب را چنان برانگیخت که پیل سرمست سپهر را پیاده شمرد. رخ به خدمت شاه کعبه آورد. فرزین وار بر فرس صدق نشست. فرس صدق را فرزین ساخت تا باشد که پیاده نهادش، چو به سر خانه رسد، فرزین شود. خار مغیلان بادیه را، ریحان و بستان شمرد. در عرفات، معرفت طلبید. در مروه از مروت خود.....^۲ در صفا، صفائی یافت. خلاصه عمر خود در عمره بدست آورد. دست در حلقه زد و خود را در حلقه بندگان خاص آورد. چون بازگشت و به بسطام رسید، زادش نماند. کیسه‌اش چون شتر بادیه کوفته و لاغر شده، انباش را چون مشک آفتاب خرده، شکم بر پشت چفسیده. غلامی داشت بنده، اما عظیم آزادمرد. اشارتی کرد که ای غلام ما را از بازار، طعامی آر. غلام گفت: نقدی مهیا نیست. به‌هر سربایی که روم بی درم، از درم برون کنند. خواجه گفت بر سر بازار بایست و بگوی که ما مردمان حاجیم و از حج اسلام بازگشته‌ایم. زاد ما به آخر رسیده است. ما را به نانی حاجت است. هر چه بدهندت بیار. غلام رفت و آنچه از خواجه تعلیم گرفته بود، گفت و نان آورد. خواجه متنعم را نان بی‌ادام مهننا نبود. مسافر خشک مزاج نان، بی‌همراه ادام، مسالک حلق را وادی مسالک قطع نمی‌کرد. غلام را گفت: برو، ما را نانخورش آر. غلام گفت: بکدام نقد؟ خواجه گفت از نقدی که نان آوردی. غلام گفت: ما یکبار حج کرده بودیم؛ به نانی بفروختیم. نانخورش را وجهی دیگر باید. ای یک نماز را به هزار جا فروخته؛ از خواب غفلت بیدار شو تا به بند زبانیه در نمایی. الهی همه را از خواب غفلت بیدار گردانی؛ و سلم تسلیمما کثیرا».^۳ (العوفی، بی‌تا، ص. ۱۵۹-۱۶۰ ر.)

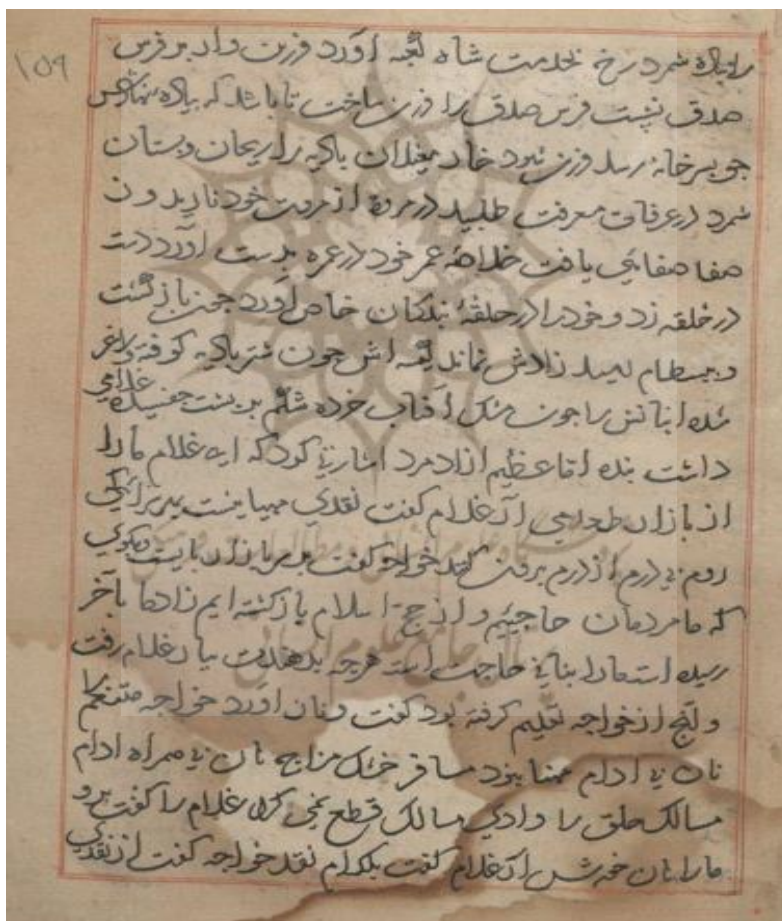
تصویر حکایت در نسخه نزهةالعقول به این شرح است:

۱. حج/ ۲۷

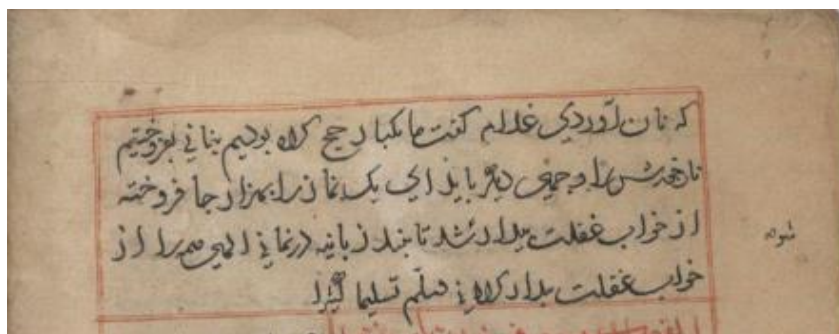
۲. متن نامفهوم است. ظ: نادید.



تصویر شماره ۳: شروع حکایت برگ ۱۵۹ ر



تصویر شماره ۴: ادامه حکایت در برگ ۱۵۹ پ



تصویر شماره ۵: پایان حکایت در برگ ۱۶۰ ر

۴. نتیجه‌گیری

این پژوهش به بازخوانی و تصحیح حکایتی اخلاقی، عرفانی در نسخه خطی نزهة العقول فی لطایف الفصول پرداخته که در متن چاپی اثر، با آسیب‌های متنی چشم‌گیری روبه‌روست. حکایت مورد بحث که در ذیل فصل سی و نهم و در تقدیر جای گرفته، با اتکا به تنها نسخه خطی بازمانده، مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که خطایابی متن چاپی نه از ناخوانایی نسخه خطی، که ناشی از سهوهای فرآیند تصحیح و انتشار بوده است. پژوهش حاضر، علاوه بر ارائه تصویری از برگ‌های مربوطه نسخه خطی، روایت اصیل و تصحیح‌شده این حکایت را بازنمایی کرده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کتابنامه

الف) کتابها

العوفی، م. م. (۱۳۹۰). نزهة العقول فی لطایف الفصول، تصحیح ایرج افشار با یاری جواد بشری، انتشارات بنیاد موقوفات محمود افشار.

العوفی، م. م. (بی تا). نسخه خطی نزهة العقول فی لطایف الفصول، به شماره ۹۰۸۴، کتابخانه آیت الله مرعشی، قم.
 درایتی، م. (۱۳۸۹). فهرستواره دست‌نوشته‌های ایران (دنا). ج ۱۰، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
 درایتی، م. (۱۳۹۰). فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا). ج ۳۳، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
 منزوی، ا. (۱۳۸۱). فهرستواره کتاب‌های فارسی، چاپ اول، مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.

ب) مقالات

صفری آق‌قلعه، ع. (۱۳۹۰). نزهة العقول اثری دیگر از مؤلف جوامع‌الحکایات، گزارش میراث، شماره ۴۶، صص ۱۳ و ۱۴.
 یعقوبی، ا.، روزبه، م. ر.، مرادخانی، ص.، و نوری، ع. (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی تصحیح نزهة العقول فی لطایف الفصول ابوطاهر محمدبن محمد یحیی عوفی، متن‌شناسی ادب فارسی، دانشگاه اصفهان، سال سیزدهم، شماره سوم، صص ۳۳-۴۷.
 یعقوبی، ا.، روزبه، م. ر.، مرادخانی، ص.، و نوری، ع. (۱۴۰۲). سبک‌شناسی نزهة العقول فی لطایف الفصول و تردید در انتساب آن به صاحب جوامع‌الحکایات و لوازم‌الروایات، نثرپژوهی ادب فارسی، دانشگاه کرمان، دوره ۲۶، شماره ۵۳، صص ۳۱۵-۳۴۶.